

Ірина Анатоліївна ЗАЙЧЕНКО

Кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри міждисциплінарної освіти,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
вул. Волоська 12/4, Київ, 02000, Україна

E-mail: i.zaichenko@ukma.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7916-0490>

УДК 001.2:[316.485.1:355.01]»20»

Iryna ZAICHENKO

PhD in History, Associate Professor of the
Interdisciplinary Education Department,
National University of Kyiv Mohyla Academy,
Voloska Str., 12/4, Kyiv,
02000, Ukraine

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ
СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Received 15 January 2024; revised 10 February 2024; accepted 20 February 2024

DOI: 10.15421/352405

Анотація

У статті здійснено спробу за допомогою міждисциплінарного підходу визначити понятійно-категоріальний апарат, яким оперують у публічному просторі для оцінки збройних конфліктів між Росією та Україною і Палестиною та Державою Ізраїль.

Мета статті – на прикладі збройних конфліктів в Україні та Державі Ізраїль довести доцільність та ефективність застосування міждисциплінарного підходу до дослідження сучасних збройних конфліктів у світі. Авторкою показано, що у випадку обох збройних конфліктів весь спектр задіяних методів насилля – військового, економічного, психологічного тощо, і широке та вільне трактування подій призводять до необхідності застосування підходів і методів різних галузей науки, задля отримання комплексного розуміння про сучасні збройні конфлікти. Йдеться про категоріальний апарат, методи та методологію політичної, військової науки, міжнародного права, економіки та міжнародних економічних відносин, студій з глобальної та регіональної безпеки тощо. Крім того, обидва конфлікти мають глибокі історичні підвалини, національні міфи, постаті і події, довкола яких формуються інформаційно-психологічні спецоперації, вибудовується інформаційна політика виправдання насилля історичною «тяглістю та споконвічністю», а наслідки впливають на динаміку настроїв та очікувань населення, рівень легітимності влади, ризик виникнення кризових явищ у суспільстві, а в перспективі – резонуватимуть з демографічною ситуацією в цілому, міграційними і соціокультурними процесами в глобальному вимірі.

Доведено, що в епоху невизначеності та гібридності, комплексне вивчення збройних конфліктів має бути міжгалузевим і міждисциплінарним. Продемонстровано набір методів та інструментів дослідження, який є доцільним на думку авторки.

Ключові слова: *міждисциплінарність, збройний конфлікт, війна, геноцид, агресія, війна шостого покоління, Україна, Ізраїль, повоєнне відновлення України.*

INTERDISCIPLINARY IN THE RESEARCH OF MODERN ARMED CONFLICTS

Abstract

The article attempted to use an interdisciplinary approach to assess armed conflicts between Russia and Ukraine and Palestine and the State of Israel in the public space. The author demonstrates that both conflicts involve a range of violence methods (military, economic, psychological, etc.) and a broad interpretation of events, necessitating the application of approaches and methods from various scientific fields. This includes the categorical apparatus, methods, and methodologies of political and military science, international law, economics, international economic relations, and studies on global and regional security.

Additionally, both conflicts have deep historical roots, national myths, figures, and events. Around these, informational and psychological special operations are formed, constructing an informational policy justifying violence with historical «durability and antiquity». The consequences impact population attitudes, expectations, the legitimacy of authorities, the risk of societal crisis phenomena, and, in the future, resonate with the overall demographic situation, migration, and socio-cultural processes on a global scale.

The article argues that, in the era of uncertainty and hybridity, a comprehensive study of armed conflicts should be interdisciplinary. The author demonstrates a set of research methods and tools deemed expedient.

Key words: *interdisciplinarity, armed conflict, war, genocide, aggression, the sixth-generation war, Ukraine, Israel, post-war reconstruction of Ukraine.*

Постановка проблеми.

Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш у січні 2020 р. на неофіційному брифінгу Генасамблеї ООН озвучив чотири виклики прогресу ХХІ століття та майбутньому людства. Окрім кліматичної кризи, глобальної недовіри і технологічних проблем, він назвав геополітичну напругу: «Терористичні атаки завдають непоправної шкоди. Наростає ядерна загроза. Війни та переслідування змушують людей покидати свої домівки більше, ніж будь-коли після Другої світової війни» [Генсек ООН 2020].

Події 2022-2023 рр. продемонстрували небезпідставність цих загроз для людства. Адже повномасштабне російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. і подальші дії російських воєнних злочинців та окупаційних адміністрацій сфокусували увагу світової спільноти на проблемах, про які йшлося в заяві Генсека ООН: загрози енергетичній безпеці і ядерний шантаж; терористичні атаки на об'єкти цивільної інфраструктури та проти цивільного населення; геноцид українців (у т.ч. депортації населення, переслідування громадян України на окупованих територіях); екологічні наслідки війни - це далеко не повний перелік воєнних злочинів Росії в Україні, які потребують належного розслідування та процесуальних дій. В «Українській формулі миру», представленій Президентом України В. Зеленським, вказано, що «відповідальність за найтяжчі міжнародно-правові злочини, вчинені на території України, має бути забезпечена шляхом належного, справедливого та незалежного розслідування й судового переслідування на національному чи міжнародному рівнях» [Українська формула миру 2022].

Не менш катастрофічними для населення стали наслідки атаки терористичної організації ХАМАС проти Держави Ізраїль 7 жовтня 2023 р.

Предметом цієї наукової розвідки є міждисциплінарність як базовий підхід до дослі-

дження сучасних збройних конфліктів.

Мета статті – на прикладі збройних конфліктів в Україні та Державі Ізраїль довести доцільність та ефективність застосування міждисциплінарного підходу до дослідження сучасних збройних конфліктів у світі. Авторка пропонує таку **наукову гіпотезу**: в умовах гібридності сучасних політичних процесів, глобальної невизначеності та геополітичної напруги, комплексне вивчення збройних конфліктів (внутрішніх і міжнародних) все більше потребує залучення інструментів дослідження з різних галузей наук, продукуючи й актуалізуючи таким чином міждисциплінарний підхід до досліджень.

Джерельну основу цієї наукової розвідки склали Закони України [Закон України 2006; Закон України 2023], Постанови Верховної Ради України щодо ознак геноциду українського народу з боку Росії [Постанова ВРУ 2022; Постанова ВРУ 2023], міжнародні конвенції та затверджені і прийняті Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй оцінки тих чи інших міжнародних злочинів: геноциду, агресії тощо [IV Конвенція 1907; UN General Assembly 1948; UN General Assembly 1974]. Авторка також використовувала юридичні, політологічні, історичні словники задля здійснення порівняльного аналізу потрактування офіційно вживаних термінів відносно російсько-українського та ізраїльсько-палестинського конфліктів [ВЕЮС 2007; ПЕС 2015; Britannica; The Oxford Handbook 2019].

З огляду на перебування об'єкту наукового пошуку в епіцентрі подій, що мають перебіг в режимі реального часу, велику частину всього масиву джерел склали матеріали провідних вітчизняних та міжнародних ЗМІ: Суспільне [Ізраїль 2023], Свідомі [Вовк 2023], LB [Гуйські 2023; Ізраїль (LB) 2023], BBC [ХАМАС (BBC) 2023], The Washington Post [Hammas 2023].

Теоретичну основу статті сформували

висновки вітчизняних дослідників Л.Яковенко [Яковенко 2017], А.Філіпенка [Філіпенко 2018]. Однак, саме в контексті вивчення сучасних політичних процесів, що потрапляють у поле методів та підходів права, історичної науки, національної безпеки, військових наук тощо, міждисциплінарність потребує окремих досліджень.

Виклад основного матеріалу.

Перехід до постнекласичного типу наукового мислення, що окреслився в останній чверті ХХ ст., характеризувався суперечливими тенденціями у пошуках нової методології наукових досліджень. Зрештою, цей пошук привів до розуміння, що сутність сучасних змін у суспільстві можливо вивчати лише на основі крос-дисциплінарності. У крос-дисциплінарних дослідженнях прийнято виділяти три підходи: мультидисциплінарний, трансдисциплінарний і міждисциплінарний, що у широкому значенні передбачає взаємну інтеграцію організаційних концепцій, методологічних процедур, епістемології, термінології, даних та організації наукових досліджень [Filipenko 2018: 8].

Українська дослідниця Л.Яковенко ідентифікувала такі шляхи використання можливостей міждисциплінарності: застосування мови, категоріального апарату, понять з однієї сфери науки для описання феноменів в іншій сфері; використання понять з різних наук для описання компонентів складного комплексу; створення нового методу, категорії тощо [Яковенко 2017: 26].

Взаємодія, інтеграція, фокусування, поєднання, сполучення – саме ці якості вирізняють міждисциплінарні наукові дослідження, на думку авторів «Оксфордського посібника з міждисциплінарності» [The Oxford Handbook 2019: 2].

Міждисциплінарний підхід до аналізу і розуміння, зокрема, сучасних збройних конфліктів, став логічним наслідком нашарування комплексу факторів, вимірів та чинників цих конфліктів, гібридизації війн, глобального поширення локальних (регіональних) процесів. Професор Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка А.Філіпенко серед основних факторів розвитку між-

дисциплінарності виділив: іманентну складність (комплексність) природи і суспільства; потребу в дослідженні проблем і питань, які неможливо здійснити в рамках окремих дисциплін; необхідність вирішення соціальних проблем національного і глобального характеру; суперечливий розвиток нових технологій (цифрових) [Філіпенко 2018: 9].

У широкому сенсі міждисциплінарна інтеграція відкриває інше поле наукових проблем, стимулює відкриття явищ і законів, що навіть не потрапляли у сферу наукового пошуку, дає можливість для формування якісно інших висновків. Комплексне дослідження сучасних збройних конфліктів у світі потребує застосування інтегрованих критеріїв для потрактування масштабу, цілей, перебігу, причин збройних конфліктів, вимірювання наслідків та формування підходів для розробки політики управління територіями після завершення збройного конфлікту. Однак, у першу чергу, слід звернути увагу на поліваріантність категоріально-понятійного апарату, що вживається для оцінки подій, що відбуваються нині в Україні та Ізраїлі.

З-поміж найбільш розповсюджених слід виділити такі: збройна агресія, війна, повномасштабне вторгнення, геноцид, тероризм. Згадані терміни не є контроверсійними, а радше такими, що емпірично формують підстави для міждисциплінарності.

Юридичне закріплення «геноциду» як цілеспрямованих дій з метою знищення повністю або частково окремих груп населення або цілих народів за етнічними, расовими або релігійними мотивами, здійснено в Міжнародній конвенції «Про попередження злочину геноциду і покарання за нього» [UN General Assembly 1948]. До злочину геноциду прирівнюються: вбивства; завдання тяжких тілесних та психологічних ушкоджень; навмисне, штучне створення умов, що призводять до знищення тієї чи іншої групи населення; унеможливлення народження дітей; депортація дітей і їх насильницька передача іншим людям [Ibid]. Послугування терміном «геноцид» в контексті комунікації російських злочинів щодо українського населення має кілька цільових вимірів.

Перш за все, це звернення до історичного минулого, колективної історичної пам'яті українського народу, що впродовж 20-40-х років ХХ століття пережив два Голодомори (штучно створені та інспіровані радянською владою) і післявоєнний голод 1946-1947 рр. 28 листопада 2006 р. Верховна Рада України ухвалила закон «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», яким він був визнаний геноцидом українського народу [Закон України 2006]. Станом на червень 2023 р. Голодомор офіційно визнали геноцидом 32 країни світу, Європейський парламент, уряд частково визнаної Чеченської республіки Ічкерія та шість церков.

По-друге, для суспільств ліберальних демократій, що після 1945 р. будували діалог, ґрунтуючись на загальнолюдських цінностях життя, здоров'я і свободи, фокусування офіційного дискурсу довкола геноциду в центрі Європи мало стати тригером для мобілізації ресурсів задля допомоги Україні [Snyder 2022]. Тож реальна політична практика, дії росіян в Україні, що мають всі ознаки геноциду [Постанова ВРУ 2022; Постанова ВРУ 2023], звертають дослідника до вивчення впливу колективних історичних травм на формування національної ідентичності, а отже – до методів історичної науки, зокрема, ретроспективного аналізу сформованих у минулому явищ.

Та якщо для історичної науки всі злочини Росії в Україні можуть бути потрактовані як геноцид, то з правничого кута зору, геноцидом є підстави ідентифікувати події, починаючи лише з жовтня 2022 р., коли Росія масовано атакувала енергетичну інфраструктуру, знищувала медичні заклади, блокувала евакуаційні коридори, винищувала українські книги, підручники на тимчасово окупованих територіях тощо. До цього, за словами керівника Департаменту протидії злочинам в умовах збройного конфлікту Офісу Генпрокурора Ю. Белоусова, домінантним терміном для визначення дій Росії була «агресія» [Вовк 2023]. У ЗУ «Про оборону України» збройна агресія визначається як протиправне застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої [Закон України

2023]. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №3314 від 14 грудня 1974 р. визначила агресію як окремий злочин, пов'язаний з плануванням і підготовкою збройного конфлікту [UN General Assembly 1974]. Тобто агресія не тотожна збройному конфлікту, вона являє собою окремий склад злочину, що має спроможність бути доведеним, коли йтиметься про: підготовку збройних формувань і парамілітарних об'єднань, розробку плану проведення операції в повітрі, на морі, на суші, ухвалення відповідних рішень політичним керівництвом Росії та ХАМАС і держав, що його підтримують (ймовірно, йдеться про Іран, відповідно до розслідування The Washington Post [Hamas 2023]) тощо.

Щодо змісту категорії «збройний конфлікт», вітчизняний правник В.Денисов запропонував розрізняти збройний конфлікт міжнародного і неміжнародного характеру та розумів його як зіткнення між збройними силами держав усупереч міжнародно-правовій забороні війни як засобу вирішення спорів [Денисов 2007: 293]. Фактично як в Україні, так і в Ізраїлі відбувається збройний конфлікт міжнародного характеру – як наслідок фактичного ведення бойових дій збройних сил держав без будь-якого попередження та оголошення війни, що є спробою обійти принцип заборони війни і уникнути відповідальності за агресію. «Збройний конфлікт» розкривається тут у термінах «війна», «агресія», «спір». З правової точки зору, війна – це стан, у якому держави застосовують одна проти одної усі форми тиску з дотриманням дії законів та звичаїв ведення війни (*jus in bello*) [ВЕІОС 2007: 111-112]. Найчастіше саме такий термін вживається в українському та міжнародному офіційному дискурсі для оцінки подій, що відбуваються в Україні.

Політична наука, у свою чергу, визначає війну як конфлікт між політичними утвореннями (державами, етносами, політичними угрупованнями тощо), що відбувається у формі збройного протистояння, воєнних (бойових) дій між їх збройними силами; регулюється законами та звичаями – сукупністю принципів і норм міжнародного права, які встановлюють обов'язки воюючих сторін (забезпечення

захисту цивільного населення, регулювання ставлення до військовополонених, заборона на використання неконвенційної зброї тощо) [ПЕС 2015: 96]. Та попри те, що з точки зору політичної науки, 24 лютого 2022 р. почалася повномасштабна російсько-українська війна, у міжнародному праві не знайдеться підтримки такої позиції.

Гаазька конвенція (набрала чинності в Україні 24 серпня 1991 р.) визначає основоположну на рівні міжнародного права ознаку війни: війна має бути оголошена [IV Конвенція 1907]. Юридичний директор Громадської організації «Truth Hounds» і спеціаліст з міжнародного гуманітарного права Д. Коваль натомість зазначає, що у сучасній правовій дискусії зазвичай не звертаються до терміну «війна», і після 1945 р., попри весь масив реальних збройних конфліктів, що відбулися у світі, війну як таку ніхто не оголошував [Вовк 2023].

Однак, на думку авторки, фактично відео-звернення президента Росії В.Путіна, у якому він оголосив про своє рішення розпочати «спеціальну воєнну операцію» в Україні, слід вважати саме таким оголошенням війни. Адже трансляція по часу записувалася раніше і передувала безпосередньому початку нанесення російськими військами ракетно-бомбових ударів по українській території [Промова Путіна 2022].

На протигагу цьому сценарію, широкомасштабне вторгнення бойовиків терористичної організації ХАМАС в ізраїльські населені пункти поблизу Гази відбувалося зненацька, і на думку ізраїльського експерта з національної безпеки Й.Гуйскі, ХАМАС завдав Ізраїлю приголомшливого удару: «нездатність захистити прикордонні громади і подолання оборони є важким ударом по національному духу і престижу ЦАХАЛу» [Гуйскі 2023].

Варто зафіксувати, що порівняно з російсько-українським, ізраїльсько-палестинський конфлікт має специфіку.

Перш за все, ХАМАС («Рух ісламського опору»), що виник на основі палестинського відділення єгипетської ісламістської організації «Брати-мусульмани» і вперше заявив про себе в 1988 р. як радикальний (на відміну

від Організації визволення Палестини (ОВП) воєнізований релігійний і політичний рух за очищення землі Палестини і створення ісламської держави [ХАМАС 2023], – визнаний терористичною організацією в Ізраїлі, США, Канаді, Японії, а також Європейським Союзом. Ізраїль оголосив про проведення контр-терористичної операції ЦАХАЛу в Секторі Гази – «Залізні мечі» [Ізраїль (LB) 2023]. Тим не менш, Офіс прем'єр-міністра Ізраїлю Б.Нетаньяху вибудував комунікацію цієї операції в термінах війни, оголосивши про введення воєнного стану: «Війна, нав'язана державі Ізраїль через смертоносний терористичний напад із Сектора Газа, почалася 7 жовтня 2023 року о 06:00» [Ізраїль 2023].

По-друге, фактично дії ХАМАС не дорівнюють діям національної адміністрації Палестини, що в 2012 р. отримала статус держави-спостерігача в ООН [Palestinian Authority 2023].

По-третє, нинішній епізод протистояння в контексті арабо-ізраїльських відносин упродовж ХХ століття, локалізовано в Секторі Газа, цілковито контрольованого ХАМАС, і не отримав підтримки і прямого втручання третіх країн.

У той же час, не заглиблюючись в історичні підвалини російсько-українського та ізраїльсько-палестинського збройних конфліктів (проте, усвідомлюючи базово відмінні чинники та передумови цих конфліктів), авторка звертає увагу на типові ознаки тут війни шостого покоління, кінцева мета якої - підрич економіки, системи управління, морального духу нації, життєдіяльності держави і знищення військових об'єктів (Див. Таб.1).

Проаналізувавши понятійно-категоріальний апарат, яким оперують політична, юридична, історична та інші науки в контексті оцінки збройних конфліктів в Україні та Ізраїлі, авторка дійшла таких **висновків**.

Синхронно розвитку сучасної науки і технологій, що частіше за все ґрунтуються на міждисциплінарному підході, такого самого підходу потребують і дослідження, що виникатимуть задля комплексного аналізу впливу цих технологій на суспільства і держави. В епоху гібридності, розвитку штучного інтелекту,

Таб.1. Війни шостого покоління в Україні та Державі Ізраїль.

Критерій	Україна	Держава Ізраїль
Основні види зброї: високоточна зброя, зброя на нових фізичних принципах, інформаційна зброя, сили і засоби радіоелектронної боротьби.	Так	Так
Основний вид протиборства на суші / на морі / в повітрі: спільна повітряно-морська наземна операція.	Так	Ні
Масштаб війни: оперативно-стратегічний.	Так	Ні

Складено авторкою за: [ПЕС 2015: 118-123].

потужного використання всіх доступних засобів збройного, економічного, інформаційно-психологічного насилля, міждисциплінарний підхід до оцінки і вивчення сучасних збройних конфліктів представляється ефективним в контексті надання справедливої правової оцінки подіям; побудови симетричної комунікації між державою, суспільством і партнерами; ефективної боротьби з пропагандою тощо.

На відміну від Держави Ізраїль, неточна правова кваліфікація, міжнародна реакція і слабка позиція самої України відносно анексії АР Крим та окупації Росією частин Донецької

і Луганської областей, вплинули на формування громадської думки щодо цієї фази збройного конфлікту як такої, що може оцінюватися в термінах: «громадянська війна», «війна на Сході України» тощо. Та за складом, засобами ведення (конвенційні і неконвенційні), рівнем і характером підготовки збройних сил Росії, що діяли на території України, це - єдиний російсько-український збройний конфлікт.

Перспективними представляються дослідження міждисциплінарних підходів та інструментів інформаційної війни в межах російсько-українського збройного конфлікту, а також геноцидної політики Росії в Україні.

Бібліографічні посилання

- IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї. (1907). *Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Гаага, 18 жовтня 1907 року*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення 10.01.2024)
- Великий енциклопедичний юридичний словник*. За ред. акад. НАН України. Ю.С.Шемчушенка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007.
- Вовк, К. (2023). Війна, геноцид чи збройний конфлікт: як в підручниках історії напишуть про російське вторгнення? *Свідомі*, 24.06.2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://svidomi.in.ua/page/viina-henotsyd-chy-zbroinyi-konflikt-iaк-v-pidruchnykh-istorii-napysht-pro-rosiiske-vtorhennia> (дата звернення 10.01.2024)
- Генсек ООН розповів про чотири загрози майбутньому людства. *Укрінформ*, 22.01.2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2861174-gensek-oon-rozpoviv-pro-cotiri-zagrozi-majbutnomu-ludstva.html> (дата звернення 10.01.2024)
- Гуйські, Й. (2023). *ХАМАС розпочав війну проти Ізраїлю - і Газа заплатить ціну за свою зухвалість*. LB.ua, 07.10.2023 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lb.ua/world/2023/10/07/578474_hamas_rozpochav_viynu_prot_i_zrailyu-i.html (дата звернення 10.01.2024)
- Денисов, В.М. (2007). Війна. Збройний конфлікт міжнародного характеру. *Великий енциклопедичний юридичний словник*. За ред. акад. НАН України. Ю.С.Шемчушенка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 293-294.
- Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» №376-V, редакція від 28.11.2006 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text> (дата звернення 10.01.2024)

- Закон України «Про оборону України» №1932-XII, редакція від 15.04.2023 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 10.01.2024)
- Ізраїль заявив про початок спецоперації «Залізні мечі». LB.ua, 07.10.2023 р. Режим доступу: https://lb.ua/world/2023/10/07/578410_izrail_zayaviv_pro_pochatok.html (дата звернення 07.01.2024)
- Ізраїль офіційно оголосив воєнний стан. (2023). *Суспільне Новини*, 08.10.2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/589535-izrail-oficijno-ogolosiv-voennij-stan/> (дата звернення 07.01.2024)
- Політологічний енциклопедичний словник. (2015). Уклад.: Л.М. Герасіна, В.Л.Погрібна, І.О.Поліщук та ін.; за ред. М.П.Требіна. Х.: Право.
- Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» № 2188-IX від 14 квітня 2022 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення 07.01.2024)
- Постанова Верховної Ради України «Про Звернення Верховної Ради України до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з прав дитини, Міжнародного суду ООН, Верховного комісара ООН у справах біженців про порушення Російською Федерацією міжнародних договорів (конвенцій), що мають ознаки геноциду Українського народу, в частині здійснення примусової депортації до держави-агресора або в межах тимчасово окупованих територій України дітей - громадян України та дітей, які проживали на території України, з вимогою повернення таких дітей їхнім батькам або законним представникам» № 2947-IX від 24.02.2023 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-20#Text> (дата звернення 07.01.2024)
- Промова Путіна про оголошення війна була записана ще 21 лютого. (2021). *Слово і діло*, 24.02.2022 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/novyna/polityka/promova-putina-pro-oholoshennya-vijny-bula-zapysana-shhe-21-lyutoho> (дата звернення 07.01.2024)
- Філіпенко, А. (2018). *Міждисциплінарна методологія: базові принципи*. Міжнародні відносини, Серія «Економічні науки» (Спеціальний випуск), 13, 7-13.
- Філософія Української формули миру. (2022). *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf (дата звернення 19.12.2023)
- ХАМАС: як він виник, прийшов до влади і пов'язаний з Росією та Іраном. (2023). *BBC news Україна*, 10.10.2023 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cekm3zeveddo> (дата звернення 07.01.2024)
- Яковенко, Л. (2017). *Міждисциплінарність та необхідність її реалізації в освіті*. II Всеукр. наук.-практ. конф. Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. ПНПУ ім. В.Г.Короленка, 25-31.
- Namas received weapons and training from Iran, officials say. (2023). *By Warrick, J., Nakashima, E., Harris, Sh., Mekhennet, S. In The Washington Post. October 9, 2023*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2023/10/09/iran-support-hamas-training-weapons-israel/> (дата звернення 20.12.2023)
- Palestinian Authority. (2023). In *Britannica*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/Palestinian-Authority> (дата звернення 20.12.2023)
- Snyder, T. (2022). *Russia's genocide handbook. Thinking about, April 8, 2022*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook?s=r> (дата звернення 08.04.2022)
- The Oxford Handbook of Interdisciplinarity. (2019). *Second Edition. Editor-in-chief R. Frodeman. Associate editors J.T.Klein and R.C.S.Pacheco. Oxford University Press*.
- UN General Assembly. (1948) *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Approved and proposed for signature and ratification or accession by 260 A (III) of 9 December 1948*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.un.org/en/genocideprevention/1948-convention.shtml> (дата звернення 20.12.2023)
- UN General Assembly. (1974). *Definition of Aggression General Assembly resolution 3314 (XXIX). By Elizabeth Wilmshurst*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html> (дата звернення 20.12.2023)

References

- IV Konventsiiia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei. (1907). *Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli. Haaha, 18 zhovtnia 1907 roku*. Retrieved January 10, 2024 from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (data zvernennia 10.01.2024) (in Ukrainian)
- Denysov, V.M. (2007). Viina. Zbroinyi konflikt mizhnarodnoho kharakteru. *Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk*. Za red. akad. NAN Ukrainy. Yu.S.Shemchushenka. K.: TOV «Vydavnytstvo «Iurydychna dumka», 293-294. (in Ukrainian)
- Filipenko, A. (2018). Mizhdystsyplinarna metodolohiia: bazovi pryntsyipy. *Mizhnarodni vidnosyny, Seriia «Ekonomichni nauky»* (Spetsialnyi vypusk), 13, 7-13. (in Ukrainian)
- Filosofiiia Ukrainskoi formuly myru. (2022). *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy*. Retrieved December 19, 2023 from https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf (in Ukrainian)
- Hamas received weapons and training from Iran, officials say. (2023). *By Warrick, J., Nakashima, E., Harris, Sh., Mekhennet, S.* In *The Washington Post. October 9, 2023*. Retrieved December 20, 2023 from: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2023/10/09/iran-support-hamas-training-weapons-israel/>
- Hensek OON rozpoviv pro chotyry zahrozy maibutnomu liudstvu. (2020). *Ukrinform, 22.01.2020*. Retrieved January 10, 2024 from <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2861174-gensek-oon-rozpoviv-procotiri-zagrozi-majbutnomu-ludstva.html>
- Huiski, Y. (2023). *KhAMAS rozpochav viinu proty Izrailiu - i Haza zaplatyt tsinu za svoiu zukhvalist*. LB.ua, 07.10.2023 r. Retrieved January 10, 2024 from https://lb.ua/world/2023/10/07/578474_hamas_rozpochav_viynu_proti_izrailiu-i.html (in Ukrainian)
- Izrail ofitsiino oholosyv voiennyi stan. (2023). *Suspilne Novyny, 08.10.2023*. Retrieved January 07, 2024 from <https://suspilne.media/589535-izrail-oficijno-ogolosiv-voennij-stan/> (in Ukrainian)
- Izrail zaiavyv pro pochatok spetsoperatsii «Zalizni mechi». *LB.ua, 07.10.2023 r.* Retrieved January 07, 2024 from https://lb.ua/world/2023/10/07/578410_izrail_zayaviv_pro_pochatok.html (in Ukrainian)
- KhAMAS: yak vin vynyk, pryshov do vlady i poviazanyi z Rosiieiu ta Iranom. (2023). *BBC news Ukraina, 10.10.2023 r.* Retrieved January 07, 2024 from <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cekm3zeveddo> (in Ukrainian)
- Palestinian Authority. (2023). In *Britannica*. Retrieved December 20, 2023 from <https://www.britannica.com/topic/Palestinian-Authority>
- Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk. (2015). *Uklad.: L.M.Herasina, V.L.Pohribna, I.O.Polishchuk ta in.; za red. M.P. Trebina*. Kh.: Pravo, 2015, 816. (in Ukrainian)
- Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vchynennia Rosiiskoiu Federatsiieiu henotsydu v Ukraini» № 2188-IX vid 14 kvitnia 2022 r. Retrieved January 07, 2024 from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (in Ukrainian)
- Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do Komitetu OON z prav liudyny, Komitetu OON z prav dytyny, Mizhnarodnoho sudu OON, Verkhovnoho komisara OON u spravakh bizhentsiv pro porushennia Rosiiskoiu Federatsiieiu mizhnarodnykh dohovoriv (konventsii), shcho maiut oznaky henotsydu Ukrainskoho narodu, v chastyni zdiisnennia prymusovoi deportatsii do derzhavy-ahresora abo v mezhakh tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy ditei - hromadian Ukrainy ta ditei, yaki prozhyvaly na terytorii Ukrainy, z vymohoiu povernennia takykh ditei yikhnim batkam abo zakonnym predstavnykam» № 2947-IX vid 24.02.2023 r. Retrieved January 07, 2024 from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-20#Text> (in Ukrainian)
- Promova Putina pro oholoshennia viina bula zapysana shche 21 liutoho. (2022). *Slovo i dilo, 24.02.2022 r.* Retrieved January 07, 2024 from <https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/novyna/polityka/promova-putina-pro-oholoshennya-vijny-bula-zapysana-shhe-21-lyutoho> (in Ukrainian)
- Snyder, T. (2022). *Russia's genocide handbook. Thinking about, April 8, 2022*. Retrieved December 20, 2023 from <https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook?s=r>
- The Oxford Handbook of Interdisciplinarity. (2019). *Second Edition. Editorin-chief R. Frodeman. Associate editors J.T.Klein and R. C.S.Pacheco*. Oxford University Press.
- UN General Assembly. (1948). *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*.

- Approved and proposed for signature and ratification or accession by 260 A (III) of 9 December 1948.* Retrieved January 10, 2024 from <https://www.un.org/en/genocideprevention/1948-convention.shtml>
- UN General Assembly. (1974). *Definition of Aggression General Assembly resolution 3314 (XXIX)*. By Elizabeth Wilmshurst. Retrieved December 20, 2023 from <https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html>
- Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk. (2007). Za red. akad. NAN Ukrainy. Yu.S.Shemchushenka. K.: TOV «Vydavnytstvo «Iurydychna dumka». (in Ukrainian)
- Vovk, K. (2023). Viina, henotsyd chy zbroinyi konflikt: yak v pidruchnykakh istorii napyshut pro rosiiske vtorhnennia? *Svidomi*, 24.06.2023. Retrieved January 10, 2024 from <https://svidomi.in.ua/page/viina-henotsyd-chy-zbroinyi-konflikt-iak-v-pidruchnykakh-istorii-napyshut-pro-rosiiske-vtorhnennia> (in Ukrainian)
- Yakovenko, L. (2017). Mizhdystsyplinarnist ta neobkhidnist yii realizatsii v osviti. *II Vseukr. nauk.-prakt. konf. Sotsialno-ekonomichni transformatsii v epokhu hlobalizatsii*. PNPU im. V.H. Korolenka, 2017, 25-31. (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy «Pro Holodomor 1932-1933 rokiv v Ukraini» №376-V, redaktsiia vid 28.11.2006 r. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text> (data zvernennia 10.01.2024) (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy «Pro oboronu Ukrainy» №1932-XII, redaktsiia vid 15.04.2023 r. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (data zvernennia 10.01.2024) (in Ukrainian)